

Lise Togeby:

Politisk radikalisme i arbejderklassen og mellemlagene

Artiklen diskuterer indholdet af de senere års venstreradikalisme i Danmark. Den tager udgangspunkt i den teori om forskellene mellem venstreradikalismen i arbejderklassen og middelklassen, der i midten af 1960'erne blev formuleret af Frank Parkin. Parkin mente, at arbejderklassens radikalisme vedrørte materielle og økonomiske spørgsmål med tilknytning til klasse modsætningerne i samfundet, mens middelklassens radikalisme vedrørte moralske og kulturelle spørgsmål. Det påvises, at denne beskrivelse ikke er dækkende for den nye venstreradikalisme i Danmark. Det er de samme spørgsmål, der er centrale både for arbejderklassen og for de nye mellemlag, og det viser sig i øvrigt, at de nye mellemlag i alle spørgsmål – også de traditionelle arbejderklassespørgsmål – ligger til venstre for arbejderne. Dette forklares som et resultat af den særlige mellemlagskultur, der opstod i Danmark i begyndelsen af 1970'erne i tilknytning til de store uddannelsesinstitutioner og til græsrodsbevægelserne.

Et af de mest bemærkelsesværdige fænomener i de seneste års danske politik har været den stærke vækst i tilslutningen til partierne til venstre for Socialdemokratiet, først og fremmest til SF. Særlig betydningsfuldt bliver dette fænomen, fordi det er forbundet med stærke generationsforskelle: det er i dag først og fremmest de unge, der stemmer på venstrefløjspartierne, og hvad mere er, dette synes ikke at være et særligt ungdomstræk, men et generationstræk (Glans, 1983).

Det er således vigtigt at finde ud af, hvad der er indholdet af denne venstreradikalisme. Er der, som mange mener, tale om et »nyt venstre«, der ikke interesserer sig så meget for de traditionelle klassekampsspørgsmål, men som til gengæld er optaget af de mange nye spørgsmål som miljø, atomkraft, fred og kvindesag? Og har dette en sammenhæng med, at det ikke er arbejdere, men folk fra mellemlagene, der støtter det nye venstre?

Frank Parkins teorier

Politisk radikalisme har oftest været forbundet med arbejderklassen og med den politiske mobilisering af denne klasse. Ind i mellem har der imidlertid også eksisteret venstreradikale bevægelser med tilknytning til middelklassen eller til mellemlagene. Frank Parkin undersøgte i begyndelsen af 1960'erne den engelske bevægelse mod atomvåben og formulerede på grundlag heraf en teori om, hvorledes den politiske radikalisme i middelklassen adskilte sig fra arbejderklassens radikalisme (Parkin, 1968).

Set i et historisk perspektiv har arbejderklasseradikalismen, hævder Parkin, først og fremmest været optaget af at skabe forbedrede økonomiske og sociale vilkår for arbejderklassens egne medlemmer. Den har været instrumentelt orienteret mod materielle målsætninger. Samtidig har arbejderklasseradikalismen som

Lise Togeby:

Politisk radikalisme i arbejderklassen og mellemlagene

Artiklen diskuterer indholdet af de senere års venstreradikalisme i Danmark. Den tager udgangspunkt i den teori om forskellene mellem venstreradikalismen i arbejderklassen og middelklassen, der i midten af 1960'erne blev formuleret af Frank Parkin. Parkin mente, at arbejderklassens radikalisme vedrørte materielle og økonomiske spørgsmål med tilknytning til klasse modsætningerne i samfundet, mens middelklassens radikalisme vedrørte moralske og kulturelle spørgsmål. Det påvises, at denne beskrivelse ikke er dækkende for den nye venstreradikalisme i Danmark. Det er de samme spørgsmål, der er centrale både for arbejderklassen og for de nye mellemlag, og det viser sig i øvrigt, at de nye mellemlag i alle spørgsmål – også de traditionelle arbejderklassespørgsmål – ligger til venstre for arbejderne. Dette forklares som et resultat af den særlige mellemlagskultur, der opstod i Danmark i begyndelsen af 1970'erne i tilknytning til de store uddannelsesinstitutioner og til græsrodsbevægelserne.

Et af de mest bemærkelsesværdige fænomener i de seneste års danske politik har været den stærke vækst i tilslutningen til partierne til venstre for Socialdemokratiet, først og fremmest til SF. Særlig betydningsfuldt bliver dette fænomen, fordi det er forbundet med stærke generationsforskelle: det er i dag først og fremmest de unge, der stemmer på venstrefløjspartierne, og hvad mere er, dette synes ikke at være et særligt ungdomstræk, men et generationstræk (Glans, 1983).

Det er således vigtigt at finde ud af, hvad der er indholdet af denne venstreradikalisme. Er der, som mange mener, tale om et »nyt venstre«, der ikke interesserer sig så meget for de traditionelle klassekampsspørgsmål, men som til gengæld er optaget af de mange nye spørgsmål som miljø, atomkraft, fred og kvindesag? Og har dette en sammenhæng med, at det ikke er arbejdere, men folk fra mellemlagene, der støtter det nye venstre?

Frank Parkins teorier

Politisk radikalisme har oftest været forbundet med arbejderklassen og med den politiske mobilisering af denne klasse. Ind i mellem har der imidlertid også eksisteret venstreradikale bevægelser med tilknytning til middelklassen eller til mellemlagene. Frank Parkin undersøgte i begyndelsen af 1960'erne den engelske bevægelse mod atomvåben og formulerede på grundlag heraf en teori om, hvorledes den politiske radikalisme i middelklassen adskilte sig fra arbejderklassens radikalisme (Parkin, 1968).

Set i et historisk perspektiv har arbejderklasseradikalismen, hævder Parkin, først og fremmest været optaget af at skabe forbedrede økonomiske og sociale vilkår for arbejderklassens egne medlemmer. Den har været instrumentelt orienteret mod materielle målsætninger. Samtidig har arbejderklasseradikalismen som

regel indeholdt krav om en grundlæggende ændring af den eksisterende samfundsorten, om ændrede ejendoms- og magtrelationer, og disse krav har været bundet sammen af en overordnet politisk ideologi som for eksempel socialismen.

I modsætning hertil har middelklasseradikalismen haft et mere moralsk indhold. Den har typisk beskæftiget sig med spørgsmål som apartheid, u-landene, atomkraft, abortlovgivning, ytringsfrihed eller homoseksuelles rettigheder. Det har været karakteristisk, at der ikke har været stillet krav om særlige fordele til dem, der støtter bevægelsen, men at man mener at fremme mere overordnede samfundsinteresser eller støtte undertrykte grupper. Ofte vil middelklassens radikale endda støtte krav og reformer, der er i direkte modstrid med deres egne klasse- eller gruppeinteresser. Deltagerens væsentligste udbytte har været af moralsk eller følelsesmæssig art. Endelig mener Parkin, at middelklasseradikalismen sjældnere end arbejderklasseradikalismen er bundet sammen af en overordnet ideologi (Parkin, 1968: 2 f., 40f.).

Denne beskrivelse af de to former for radikalisme finder Parkin bekræftet af sin undersøgelse af deltagerne i bevægelsen mod atomvåben. Alle deltagerne havde venstreorienterede synspunkter, og de havde det alle på både økonomiske og materielle områder. Men der viste sig alligevel at være gradforskelle. Deltagerne fra arbejderklassen var relativt mere positive over for at øge arbejdsløshedsunderstøttelsen, nationalisere storindustrien og støtte fagforeningerne, mens deltagerne fra middelklassen var relativt mere positive over for at give støtte til u-landene, mildne immigrationslovgivningen og mindske diskriminationen over for de homoseksuelle. På tilsvarende vis var der også forskelle på årsagerne til de to gruppers modstand mod atomvåben. Mens arbejderklassemodstanderne lagde mere vægt på, at atombevæbningen var udtryk for økonomisk spild, lagde middelklassemodstanderne mere vægt på det moralske forkastelige i at anvende atomvåben (Parkin, 1968: 42ff.).

Parkin konkluderer på grundlag heraf, at skønt der på overfladen er en overensstemmelse i radikalismens indhold i de to klasser, viser der sig under overfladen at være væsentlige klasseforskelle. Arbejderklasseradikalismen knytter sig først og fremmest til spørgsmål, der vedrører klasseforskellene i samfundet, mens middelklasseradikalismen er knyttet til spørgsmål, der kan forekomme i enhver type af samfund.

Parkin giver flere, mere eller mindre sammenhængende forklaringer på denne forskel mellem venstreradikalismen i de to klasser. Først og fremmest mener han, at det ikke er særlig underligt, at middelklassen med dens større sociale sikkerhed og økonomiske velfærd trods progressive synspunkter alligevel er mindre optaget af at ændre samfundets økonomiske institutioner, end arbejderklassen er. Hertil kommer, at modsætningen mellem de venstreorienterede synspunkter og den private middelklassesituation bliver mindre, når radikalismen vedrører moralske og humanitære spørgsmål, end hvor de vedrører klassebestemte materielle forhold. Det vil derfor nok være mindre belastende for et medlem af middelklassen at opretholde radikalismen på det moralske område end på det økonomiske. Endelig mener Parkin, at særlig de intellektuelle er blevet skræmt af koldkrigsperioden og af de store ideologiers sammenbrud og derfor foretrækker at engagere sig

i afgrænsede enkeltsager som atomoprustning, racediskrimination eller seksuel frihed (Parkin, 1968: 53ff.).

Parkins skildring af middelklasseradikalismen svarer i store træk til de andre skildringer af det nye venstre og dets ideologiske standpunkter, der fremkom i løbet af 1960erne, og det gælder både skildringerne af forholdene i USA og forholdene i Europa (Keniston, 1968; Inglehart, 1971, 1977).

Siden 1960erne har vi imidlertid oplevet ungdomsoprøret, græsrodsbevægelserne, marxismens renæssance og i hvert fald i Danmark den politiske mobilisering af de nye mellemlag. Men Parkins teorier stadigvæk holder stik?

Ungdomsundersøgelsen

Jeg vil i denne artikel forsøge at efterprøve Parkins teorier ved hjælp af data fra en Ungdomsundersøgelse, der er gennemført i Danmark i efteråret 1979.¹ De politiske og sociale opbrud, der har præget 1970erne synes at have sat sig særlig stærke spor i ungdomsgenerationen, og en ungdomsundersøgelse vil derfor være særlig velegnet som grundlag for en sådan efterprøvning.²

Undersøgelsen indeholder en række spørgsmål om aktuelle politiske strids-spørgsmål, hvoraf de fleste knytter sig til venstre/højredimensionen. Nogle af spørgsmålene vedrører traditionelle arbejderklasseemner som arbejdsløshedsunderstøttelse og nationaliseringer, mens andre vedrører mere kulturradikale emner som u-landsstøtte, indoktrinering og atomkraft. Dvs. at der er spørgsmål, der angår økonomiske og materielle forhold, og spørgsmål, der angår moralske og kulturelle forhold. Det skulle således være muligt at foretage en forholdsvis tæt efterprøvning af Parkins teorier.

Der vil i analysen indgå ti spørgsmål om aktuelle politiske spørgsmål, som man har kunnet besvare med »ja«, »nej« og »ved ikke«, og to holdningsindeks, der hver for sig er konstrueret på grundlag af et større antal spørgsmål. Spørgsmålene, der vedrører de moralske og humanitære emner har haft følgende ordlyd:

1. Synes du, Danmark bør forøge hjælpen til u-landene?
2. Synes du, der bør indføres reklamefjernsyn her i landet?
3. Synes du, Danmark bør sende de fremmedarbejdere hjem, der ikke mere er brug for?
4. Synes du, lærerne i skolen må påvirke børnene med deres egne meninger?
5. Indeks for feministiske holdninger.³
6. Synes du, Danmark bør indføre atomkraft?

Spørgsmålene, der vedrører de mere økonomiske og materielle emner, kan deles op i tre grupper. For det første er der spørgsmål vedrørende offentlig styring af erhvervslivet, for det andet spørgsmål vedrørende økonomisk udligning og endelig spørgsmål vedrørende sociale ydelser:

7. Synes du, bankerne og forsikringsselskaberne bør overtages af staten?
8. Synes du, at arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet bør begrænses?
9. Indeks for holdningen til økonomisk udligning.⁴

10. Synes du, arbejdsløshedsunderstøttelsen bør sættes ned?
11. Synes du, børneinstitutioner skal gøres gratis?

Endelig er der også medtaget et spørgsmål om holdningen over for EF, idet netop EF-spørgsmålet er indgået som et vigtigt element i venstre/højrekonflikten i Danmark i de seneste år:

12. Som du nok ved, er Danmark medlem af fællesmarkedet. Synes du, Danmark skal fortsætte med det?

Om alle spørgsmålene på nær et enkelt gælder det, at de korrelerer godt med stemmeafgivningen, og at de har en forholdsvis god indbyrdes sammenhæng. Alle synes således at måle sider af placeringen på en venstre/højre dimension.

Parkin taler i sin bog kun om to sociale grupper, nemlig arbejderklassen og middelklassen. I realiteten dækker hans middelklasse dog over det, vi i dag ville kalde de nye mellemlag. I denne artikel vil der i første omgang blive anvendt en lidt mere nuanceret erhvervsgruppering, idet arbejderklassen bliver delt op i faglærte og ufaglærte arbejdere og middelklassen i teknikere, HKere og nye mellemlag, hvor de sidste er defineret som de ansatte inden for sundheds-, social-, og undervisningssektoren.⁵ Denne opdeling af middelklassen er foretaget, fordi der i Danmark i dag er meget betydelige forskelle på netop disse gruppers politiske adfærd.

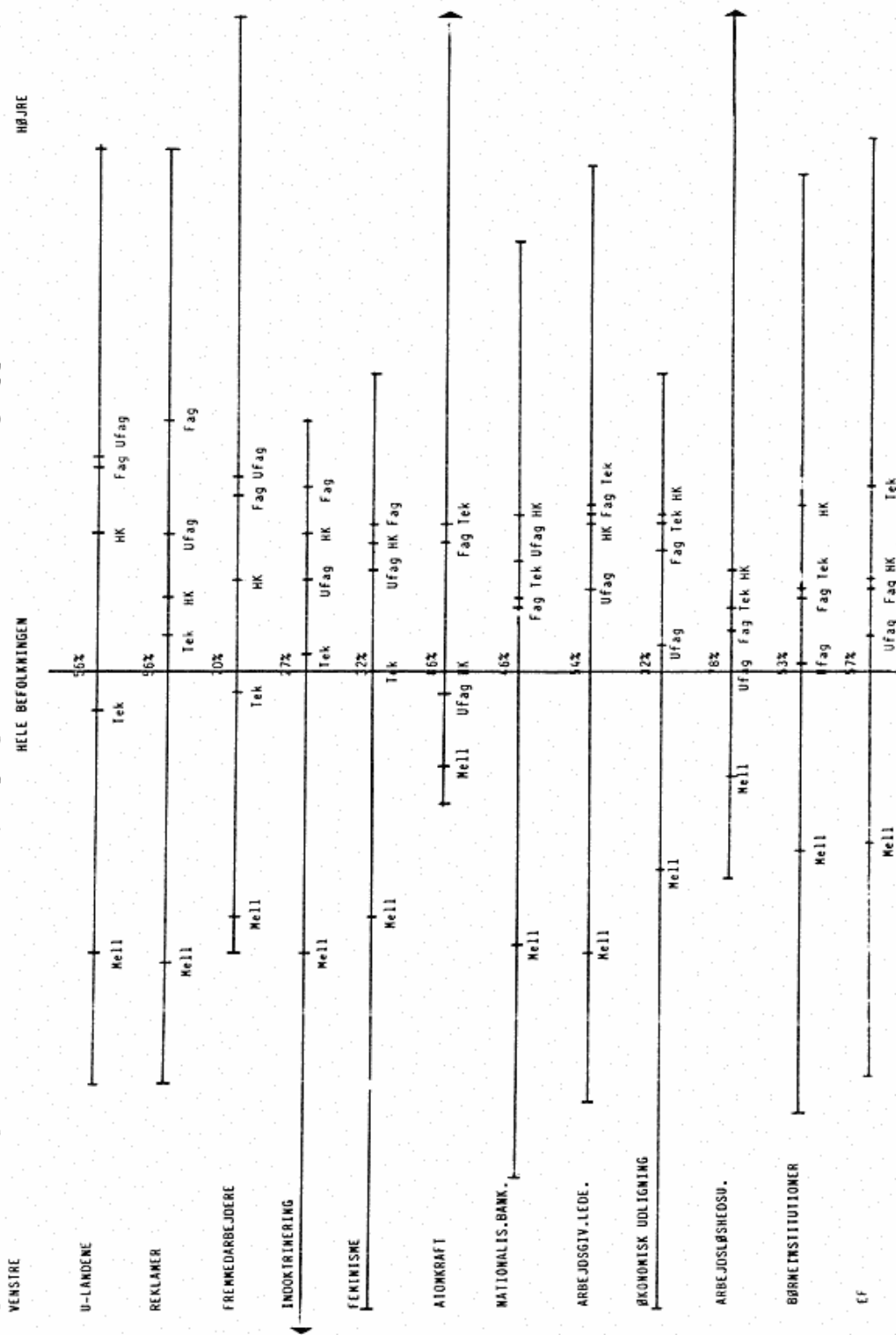
Da der er tale om en ungdomsundersøgelse, opstår der nogle særlige problemer med at placere de interviewede efter deres stilling. Mange er endnu under uddannelse, og nogle har en midlertidig beskæftigelse på arbejdsmarkedet som led i deres uddannelse. Analysen er derfor begrænset til aldersgruppen 22-28 år, og alle unge, der er i gang med en erhversuddannelse, er placeret i den erhvervsgruppe, som deres uddannelse retter sig mod. Endelig er alle med studentereksamen fjernet fra gruppen af ufaglærte arbejdere. Herved opnås, at der er et forholdsvis stort antal i hver gruppe, at de midlertidige gæster på det ufaglærte arbejdsmarked ikke kommer til at forstyrre billedet, og at de forskellige erhvervsgrupper bliver nogenlunde ensartet sammensat med hensyn til alder.

Med dette udgangspunkt vil jeg nu efterprøve Parkins teorier om forskelle mellem middelklasse- og arbejderklasseradikalisme.

Holdningsforskelle mellem erhvervsgrupperne

Det første skridt i efterprøvningen vil være at se på, hvorledes de forskellige erhvervsgrupper fordeler sig på de 12 holdningsdimensioner. I figur 1 på næste side er svarfordelingen for hele den undersøgte gruppe af unge angivet ved midterlinien, og de enkelte erhvervsgruppers placering på de horisontale linier viser, hvor meget disse grupper afviger henholdsvis til venstre og til højre for hele gruppen. Ser man eksempelvis på holdningen til u-landene, viser det sig, at 56 procent af alle unge er positive over for at øge hjælpen. Videre gælder det, at 86 procent af medlemmerne af de nye mellemlag er positive over for en forøgelse, og de ligger således 30 procentpoints til venstre for den samlede gruppe.

Figur 1. Holdningen til en række venstre/højre-spørgsmål, fordelt efter erhvervsgrupper

Parkins teorier vedrørte kun de venstreradikale grupper inden for arbejderklassen og middelklassen, men man kan antagelig forvente tilsvarende forskelle mellem hele arbejderklassens og hele middelklassens holdninger. Under alle omstændigheder må man på baggrund af de traditionelle holdningsforskelle mellem klasserne forvente, at arbejderne er mest venstreorienterede på de såkaldte »materielle« spørgsmål (Olin Wright, 1985), mens det er lidt mere usikkert, hvordan fordelingen på de andre spørgsmål vil være.

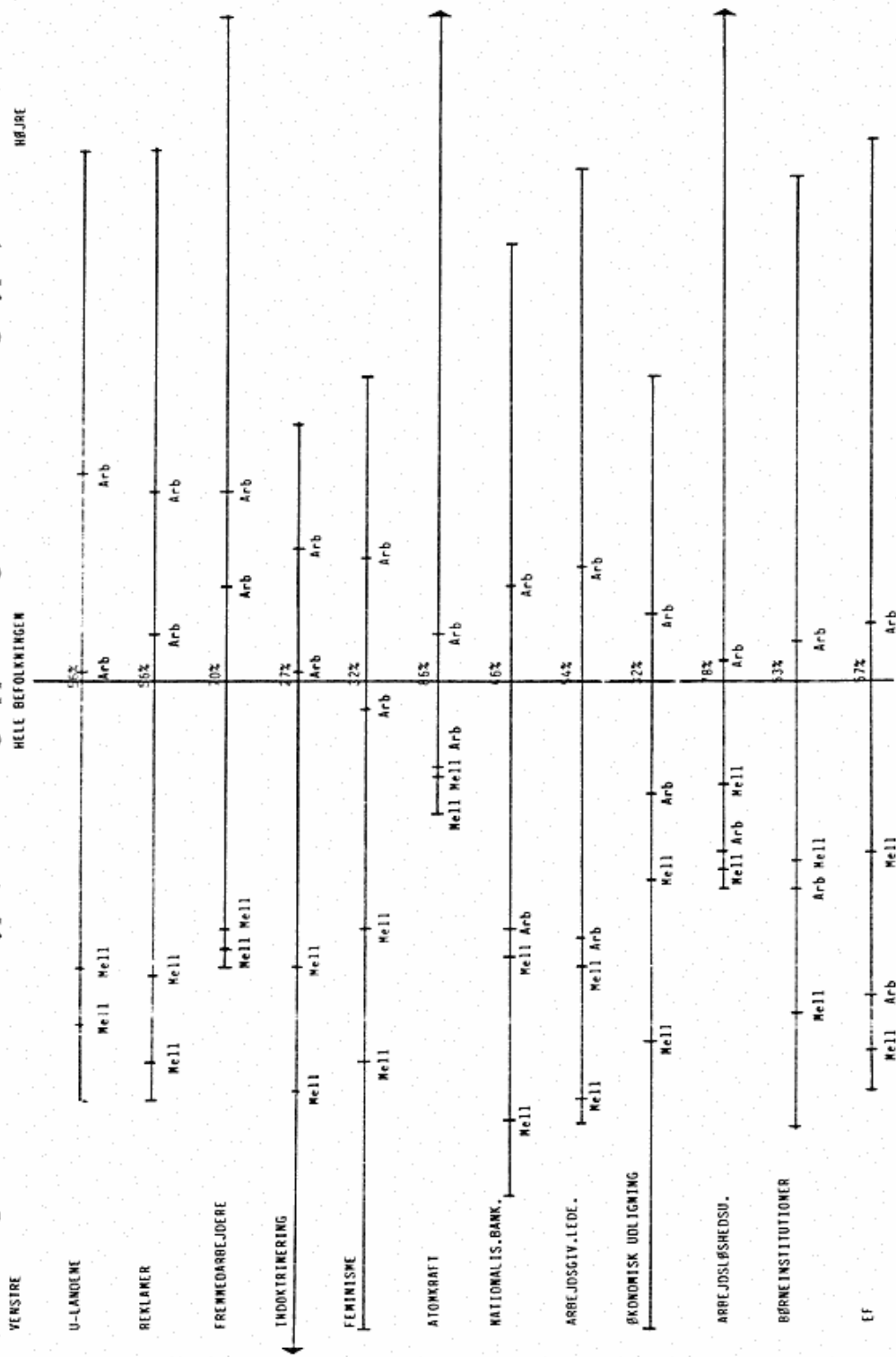
Resultaterne svarer meget dårligt til disse forventninger. Det fremgår af figuren, at mellemlagene på alle spørgsmålene placerer sig mest til venstre og i de fleste tilfælde placerer sig forholdsvis langt til venstre for den samlede befolkning. Denne placering findes både for de spørgsmål, der knytter an ved den traditionelle arbejderklasseradikalisme, og for de spørgsmål, der vedrører moralske og kulturelle forhold. Modsat placerer de to arbejdergrupper sig på stort set alle spørgsmål til højre for midten, og det gælder også de traditionelle arbejderspørgsmål.

Ser man nøjere efter, fremtræder der alligevel et mønster, der minder om det, som Parkin forudsagde. De to arbejdergrupper placerer sig forholdsvis mest til højre på de spørgsmål, der vedrører moralske og kulturelle emner, og forholdsvis mest til venstre på de økonomiske spørgsmål og i holdningen til EF. Sammenligner man arbejdergrupperne med teknikerne, vil man se, at teknikerne placerer sig længst til venstre på alle de moralske og kulturelle spørgsmål, bortset fra atomkraft, mens arbejderne placerer sig længst til venstre på alle de økonomiske og materielle spørgsmål, og på EF-spørgsmålet. HK-gruppen placerer sig i alle spørgsmål bortset fra atomkraft klart til højre for midten, hvilket samtidig betyder, at de i de moralske og kulturelle spørgsmål placerer sig til venstre for arbejderne, og i de materielle til højre for arbejderne.

Svarer relationen mellem de forskellige erhvervsgrupper således ikke til de formulerede forventninger, gør til gengæld relationerne mellem de forskellige spørgsmål det. Den eneste afvigelse fra det forventede mønster fremkommer ved spørgsmålet om atomkraft. Variationen på dette spørgsmål er meget ringe, idet næsten alle de unge er modstandere af atomkraft. Mellemlagene er som altid mest til venstre, mens teknikerne og de faglærte arbejdere er placeret længst til højre. Problemet med dette spørgsmål er – foruden den overvældende enighed – at det antagelig indeholder både moralske og materielle aspekter, hvortil kommer, at spørgsmålets materielle aspekter ikke entydigt er knyttet til klasse modsætningerne.

Hovedresultatet af denne analyse er, at mellemlagene på alle spørgsmål – både de moralske og de materielle – placerer sig langt til venstre for de andre grupper, og meget mere til venstre end man på grundlag af hidtidige teorier ville forvente. Der er heller ikke fremkommet tilsvarende klare resultater i de analyser, der er foretaget på de samtidig gennemførte danske vælgerundersøgelser. Denne forskel skyldes, at der i disse år forekommer et stærkt samspil mellem alder og uddannelse, hvor de langvarigt uddannede i de ældre aldersgrupper har forholdsvis konservative holdninger, mens de langvarigt uddannede i de yngre aldersgrupper har forholdsvis venstreorienterede holdninger.

Figur 2. Holdningen til en række venstre/højre-spørgsmål, fordelt efter klasse og partival (venstrefløjspartierne vælger
 er angivet med fremhævede typer, mens hele gruppen er angivet med almindelige typer)

Venstrefløjspartiernes vælgere

For at foretage en egentlig efterprøvning af Parkins teorier er det nødvendigt at se specielt på de venstreradikale grupper inden for henholdsvis mellemlagene og arbejderklassen. I Parkins undersøgelse var analysen begrænset til deltagerne i Bevægelsen mod atomvåben. Her vil jeg se på den del af de unge, der angiver, at de stemmer på partierne til venstre for Socialdemokratiet. Spørgsmålet bliver således, hvilke holdningsforskelle der eksisterer blandt venstrefløjsvælgere fra forskellige sociale grupper. Eller sagt på en anden måde: er der forskel på de spørgsmål, der motiverer arbejdere og mellemlag til at stemme på venstrefløjen?

I figur 2 på foregående side er analysen begrænset til to grupper, nemlig mellemlagene og arbejderklassen, idet de to arbejdergrupper er blevet slået sammen til én kategori. For hver af de to grupper er angivet placeringen for henholdsvis hele gruppen (med almindelige typer) og for den del af den, der har stemt på venstrefløjspartierne (med fremhævede typer).

Også denne figur giver, hvis vi nu koncentrerer os om de grupper, der har stemt på venstrefløjspartierne, det overraskende resultat, at det er mellemlagene, der har de mest venstreorienterede holdninger i alle spørgsmål, de kulturelle og moralske såvel som de økonomiske.

Samtidig viser figuren imidlertid – hvilket i en mere begrænset forstand er i overensstemmelse med Parkins teorier – at afstanden mellem mellemlag og arbejdere er mindre i de økonomiske spørgsmål end i de moralske og kulturelle (igen ser vi bort fra spørgsmålet om atomkraft). På samme måde viser det sig, at hvor de venstreorienterede arbejdere på de kulturelle og moralske spørgsmål placerer sig omkring den samlede midte og oftere til højre end til venstre for denne, placerer de sig på de økonomiske spørgsmål klart til venstre for midten og ofte til venstre for den samlede gruppe af mellemlag.

Alt i alt kan man konkludere, at de venstreorienterede arbejderes holdninger varierer nogenlunde som forudsagt af Parkin, men at de venstreorienterede mellemlag i alle spørgsmål er betydelig mere venstreorienterede, end man på forhånd skulle forvente, og det gælder specielt vedrørende de materielle og økonomiske spørgsmål. Mellemlagene synes i dag at have overhalet arbejderklassen venstre om i alle spørgsmål, også på de traditionelle arbejderklasses spørgsmål.

Venstre/højredimensionens kernes spørgsmål

Vi kan endelig belyse forskelle og ligheder mellem venstrefløjsradikalismen i arbejderklasse og mellemlag på en tredje måde, nemlig ved at se på, hvor stærk de enkelte spørgsmåls sammenhæng med partivalget er i hver af de to klasser. Tabel 1 næste side angiver korrelationskoefficienterne (Pearsons r) mellem de enkelte holdningsspørgsmål⁶ og partivalget, dels for alle unge, der indgår i undersøgelsen, dels for arbejderne og dels for mellemlagene. Endelig er også til sammenligning angivet korrelationskoefficienterne mellem holdningsspørgsmålene og klassetilhørsforholdet.⁷

Betragter vi først sammenhængen mellem holdningerne og partivalget og herunder først sammenhængen for hele gruppen af unge, fremgår det, at alle spørgsmål har en forholdsvis stærk sammenhæng med partivalget.

Tabel 1. Holdningsspørgsmålenes sammenhæng med partivalget og med klasse-tilhørsforholdet. Pearsons r

	Sammenhæng med partivalg			Sammenhæng med klasse
	Alle	Arbejd.	Melleml.	
U-landene	.30	.17	.21	.53
Reklame	.40	.16	.33	.52
Fremmedarbejd.	.28	.08	.11	.52
Indoktrinering	.37	.19	.37	.47
Feminisme	.40	.18	.43	.40
Atomkraft	.30	.20	.28	.24
National. bankerne	.57	.43	.58	.39
Arbejdsg. lede og f.	.54	.28	.53	.29
Arbejdsløshedsund.	.32	.22	.36	.17
Gratis børnehaver	.41	.29	.47	.23
EF	.61	.48	.68	.25
Partivalg				.42
Ca. gruppestørrelse	1000	285	265	550

Det samme gælder imidlertid ikke, hvis man ser på arbejdere og mellemlag hver for sig. For arbejdernes vedkommende er der tre spørgsmål, der skiller sig helt klart ud fra de øvrige ved en meget stærk sammenhæng med partivalget. Det er de to traditionelle arbejderklassespørgsmål vedrørende nationaliseringer og arbejdsgiverens ledelsesret, og det er spørgsmålet vedrørende EF. Også to andre økonomiske spørgsmål, nemlig vedrørende økonomisk udligning og børneinstitutioner har en pæn sammenhæng med partivalget, mens sammenhængen gennemgående ikke er voldsom stærk mellem partivalget og de moralske og kulturelle spørgsmål.

Det interessante er nu, at det er de samme spørgsmål, der for mellemlagenes vedkommende har en stærk sammenhæng med partivalget. Igen finder man den stærkeste sammenhæng med EF-spørgsmålet, og derefter følger spørgsmålene om nationaliseringerne, ledelsesretten og økonomisk udligning. Også de resterende to økonomiske spørgsmål har en god sammenhæng med partivalget. Som noget specielt for mellemlagene fremgår det så videre, at tre af de kulturelle spørgsmål, nemlig spørgsmålene om feminisme, indoktrinering og reklame, har en god sammenhæng med partivalget.

Konklusionen er således, at det er præcis de samme spørgsmål, der udgør kernen i venstre/højredimensionen for arbejdere og for mellemlag, nemlig spørgsmålene om EF, nationaliseringer og ledelsesret. For både arbejdere og mellemlag har de økonomiske og materielle spørgsmål en central placering. Forskellen mellem de to grupper er, at også visse af de moralske og kulturelle spørgsmål for mellemlagenes vedkommende følger venstre/højredimensionen, mens dette kun i begrænset omfang er tilfældet for arbejderens vedkommende. For de nye mellemlag har venstre/højredimensionen et bredere indhold end for arbejderne, men kerne-spørgsmålene er de samme. Igen må man sige, at Parkins beskrivelse af arbejderens venstreradikalisme stadigvæk er forholdsvis dækkende, mens beskrivelsen af mellemlagenes venstreradikalisme er afgørende forkert.

Tabellen viser endelig de forskellige holdningsspørgsmåls sammenhæng med klassetilhørsforholdet. Også denne sammenhæng er for de fleste spørgsmåls vedkommende forholdsvis stærk. Specielt er sammenhængen stærk for alle de kulturelle og moralske spørgsmål. Disse stærke klassesammenhænge indfører et delvis spuriøst element i sammenhængen mellem holdninger og partivalg. Det er dette forhold, der skaber det indtryk, at alle de anvendte holdningsspørgsmål – også alle de moralske og kulturelle spørgsmål – er gode indikatorer for placeringen på en venstre/højredimension, mens det i realiteten kun er de økonomiske spørgsmål, der er det.

1970ernes mellemlagskultur

De forudgående analyser rejser spørgsmålet om, hvorfor man i denne undersøgelse finder holdningsmønstre, der på afgørende punkter adskiller sig fra de teorier, Parkin formulerede i midten af 1960'erne.

Forklaringen kan ikke findes i de forskelle, der forekommer i populationsafgrænsningerne eller i undersøgelsesdesignet. De her foretagne analyser bygger som omtalt på en ungdomsundersøgelse, men også Parkins undersøgelse omfatter først og fremmest unge. Hovedbegrebet i denne artikel har været de nye mellemlag, mens hovedbegrebet hos Parkin er »middelklassen«, men den middelklasse, der hos Parkin har venstreradikale holdninger, er netop den del af middelklassen, som her er blevet betegnet som de nye mellemlag. Endelig bygger Parkins bog udelukkende på en undersøgelse af deltagerne i Bevægelsen mod atomvåben, mens der i Ungdomsundersøgelsen både indgår personer med tilknytning til venstrefløjspartierne og personer uden. Denne koncentration om de venstreradikale grupper har muligvis fået Parkin til at overvurdere forskellene mellem de to klassers radikalisme, men dette ændrer ikke det faktum, at resultaterne i de to undersøgelser er afgørende forskellige.

Skal man forklare de forskellige resultater, vil det derfor være nødvendigt at finde ud af, hvordan de sociale, politiske og ideologiske forhold i England omkring 1960 adskiller sig fra forholdene i Danmark omkring 1980. Det vil være nødvendigt at finde nationale eller tidsbestemte faktorer, der kan forklare mellemlagsradikalismens forskellige udførelse.

Først kan der imidlertid være grund til at pege på, at de fundne resultater også er i modstrid med andre af de teorier, der er formuleret om fremkomsten af det

nye venstre. Eksempelvis lader resultaterne sig ikke forene med Ingleharts teorier om fremvæksten af post-materielle værdier. Ifølge Inglehart skulle de unge veluddannede generationer netop prioritere spørgsmål, som dem, der her er blevet karakteriseret som moralske eller kulturelle, og deres venstreradikalisme skulle primært bygge på sådanne nye værdier i modsætning til de traditionelle arbejderklasseværdier (Inglehart, 1971). Den foreliggende undersøgelse viser imidlertid, at netop for mellemlagenes vedkommende udgør de moralske og de materielle spørgsmål en fælles venstre/højredimension. Dertil kommer, at det ikke i den foreliggende undersøgelse er muligt at identificere nogen anden dominerende holdningsdimension end venstre/højredimensionen. Hverken blandt arbejderne, blandt mellemlagene eller i hele gruppen af unge er det muligt at identificere en krydsende dimension, der kunne karakteriseres som en materiel/post-materiel dimension.⁸ Ud fra Ingleharts teorier er det måske muligt at forklare, at de moralske og kulturelle spørgsmål har fået en så central placering i mellemlagenes holdningsunivers og specielt blandt de venstreradikale grupper, men det er i direkte modstrid med teorien, at der samtidig er sket denne stærke kobling med den traditionelle arbejerradikalisme.

Resultaterne strider også mod mere marxistisk orienterede teories forestillinger om forholdet mellem arbejderbevidsthed og bevidstheden i andre befolkningsgrupper. Med et marxistisk udgangspunkt måtte man forvente, at arbejderne som gruppe ville stille mere radikale krav til såvel nationaliseringer, ledelsesret og økonomisk udligning som mere radikale krav med hensyn til velfærdsstatens serviceydelser end andre grupper. Eventuelt kunne man forvente, at mellemlagene ville alliere sig med arbejderne specielt i kampen for bedre sociale ydelser (Goul Andersen, 1982). Men det passer meget dårligt med disse teorier, at mellemlagene som samlet gruppe placerer sig til venstre for arbejderne både med hensyn til de traditionelle arbejderspørgsmål og til økonomisk udligning. Man kunne eventuelt ud fra en marxistisk teoridannelse forklare, at en lille gruppe af venstreintellektuelle havde antaget mere radikale holdninger end arbejderklassen, men man vil ikke kunne forklare, at hele den forholdsvis store nye mellemlagsgruppe har det.

En forklaring af resultaterne må efter min mening knytte an til den sociale og politiske udvikling, der har præget de fleste af de industrielt højtudviklede samfund siden begyndelsen af 1960'erne, og som måske har sat sig særligt stærke spor i Danmark.

Nogle af de vigtigste træk i udviklingen i Danmark har været fremvæksten af en ny befolkningsgruppe, de nye mellemlag, og den hermed forbundne stærke forøgelse af kvinders erhvervsfrekvens. Med denne udvikling er fulgt en kollektiv politisk mobilisering af både kvinder og nye mellemlag⁹ samt fremvæksten af en særlig mellemlagskultur.

Ved de nye mellemlag forstår jeg de grupper af funktionærer, der er ansat i social-, sundheds- og uddannelsessektoren. De har alle gennemgået en forholdsvis langvarig uddannelse, og de fleste af dem er ansat hos det offentlige. De nye mellemlag adskiller sig fra de øvrige mellemlag (og fra hovedklasserne) ved ikke direkte at være inddraget i modsætningen mellem arbejderklasse og borgerskab.

De nye mellemlag udfører nemlig arbejdsopgaver, der har mere med reproduktion af arbejdskraften at gøre end med produktion og omsætning af varer. For de fleste gælder det videre, at de kontrollerer deres egen arbejdsproces, men ikke udøver kontrol med andres arbejde.

Johan Fjord Jensen har hævdet, at det definerende træk ved den nye mellemlagskultur er det rige spektrum af nye organisationsformer:

»På kun 25 år har den nye kultur været i stand til næsten at sprænge den borgerlige kernefamilje. Inden for samme tidsrum har den i kraft af kvindebevægelsens virke været i stand til at omdefinere forholdet mellem kønnene. Og mens arbejderbevægelsen, da den brød igennem i slutningen af 1800-tallet, stort set reproducerede de borgerlige organisationsformer og derved blev bundet til den kultur, den gjorde op med, har mellemlagene skabt deres egne kollektivistiske og let anarkistiske organiseringer, og det har de ikke mindst gjort inden for de kulturelle organisationers område« (Fjord Jensen, 1984: 142).

Den politiske mobilisering af de nye mellemlag har været nært knyttet til krav, der udspringer af netop denne gruppes livssituation og arbejdssituation. Der har været tale om krav om øget selvbestemmelse og medindflydelse på arbejdspladsen og i det politiske liv, krav om øget ligestilling mellem kønnene, krav til miljøet, krav om øget støtte til kulturelle formål og krav om udbygning af det sociale sikkerhedsnet. Så vidt er der tale om krav, der udspringer af denne gruppes egne særlige interesser. Og så vidt er der også i meget stort omfang tale om krav, der har tilknytning til post-materielle værdier.

Men disse krav og værdier blev i ungdoms- og studenteroprøret knyttet nøje sammen med en teoretisk beskæftigelse med marxistiske teorier og med en stærk solidarisering med arbejderklassens sag. Heraf udspringer kravene om en radikal ændring af ejendoms- og autoritetsrelationerne i den økonomiske sfære og kravene om økonomisk udligning. I Danmark er det nye venstres krav og de gamle arbejderklassekrav så yderligere blevet knyttet sammen med modstanden mod Fællesmarkedet.¹⁰ At disse tre elementer er blevet forbundet i mellemlagsradikalismen, er ikke nogen nødvendighed, men et resultat af bestemte historiske erfaringer i den periode, da den kollektive mobilisering af mellemlagene fandt sted, og mellemlagskulturen blev til.

Når denne tidsbestemte sammenkobling af forskellige ideologiske elementer har fået en blivende betydning, skyldes det, at der i løbet af 1970erne i hvert fald i Danmark foregik en kollektiv politisk mobilisering af de nye mellemlag. Der er ikke, som hos Parkin, tale om enkelte personer, der adskiller sig fra og tager afstand fra den klasse, de retteligt tilhører, der er tværtimod tale om en kollektiv bevidsthed, der omfatter meget store dele af de nye mellemlag. Mellemlagenes holdninger afspejler da heller ikke først og fremmest den enkeltes materielle interesser eller psykologiske behov, men er et resultat af en kollektiv læreproces. I Danmark i 1970erne foregik denne kollektive mobilisering dels på de store uddannelsesinstitutioner, dels i tilknytning til græsrodsbevægelserne og deres forskellige folkelige aktiviteter. Den særlige mellemlagsideologi eller mellemlagskultur blev herigennem udbredt til flertallet af i hvert fald de unge medlemmer af de nye mellemlag.

Det er vigtigt at forstå den særlige mellemlagsradikalisme som et udtryk for en politisk subkultur, en subkultur der lige så vel skal forstås som et resultat af bestemte historiske erfaringer som et resultat af klare gruppeinteresser. Det afgørende er, at efter at denne politiske subkultur først er skabt, videregives den gennem den kollektive mobilisering til andre medlemmer af den samme gruppe og til de næste generationer.

At der netop i 1970'erne foregik denne politiske mobilisering af de nye mellemlag, en mobilisering, der på mange måder kan parallelliseres med mobiliseringen af bønderne i 1870'erne og af arbejderne omkring århundredskiftet, kan også hjælpe til at forklare, at mellemlagene har overhalet arbejderklassen venstre om også på de traditionelle arbejderklassespørgsmål. I det, man kan kalde mobiliseringsfasen, vil en social bevægelse nemlig være karakteriseret ved et højt aktivitetsniveau, et stærkt engagement og stærke holdningsændringer. Med det stærkere politiske engagement følger en større konsistens og på lang sigt en større stabilitet af de nyvundne holdninger (Verba og Nie, 1978: 1 ff.). Dertil kommer, at arbejderklassen i den samme periode har gennemgået en demobilisering. De organisationer, der tidligere opretholdt og videregav arbejderradikalismen er svundet ind og har mistet deres betydning. Herved er der blevet plads til mellemlagene til venstre for arbejderklassen.

Vender vi til slut tilbage til Parkin, kan man vel også konstatere, at hans beskrivelse af holdningsforskellene virker mere overbevisende end hans argumentation for nødvendigheden af dem. Der er næppe mange af de venstreorienterede mellemlag, der i dag ville mene, at deres egne private interesser er i modstrid med deres politiske holdninger. De fleste opfatter sig med rette eller urette som tilhørende en gruppe, der er undertrykt i det kapitalistiske samfund. Og da langt de fleste er ansat hos det offentlige, vil det kun gælde for et fåtal, at deres egne interesser er direkte forbundet med de vilkår, der bydes det private erhvervsliv. Dette adskiller de nye mellemlag fra eksempelvis teknikerne. Teknikerne er positive over for atomkraft, positive over for EF og støtter en bevarelse af arbejdsgivernes ledelsesret, mens de har forholdsvis progressive synspunkter på u-landsstøtte, fremmedarbejdere, kvindespørgsmål og indoktrinering. For de nye mellemlag er det faktisk forholdsvis omkostningsfrit at opretholde venstreradikale synspunkter også vedrørende de traditionelle arbejderspørgsmål. De nye mellemlag er jo som nævnt strukturelt placeret uden for den traditionelle klasse modsætning.

Man kan næppe ud fra nye mellemlags egne interesser udlede, at deres venstreradikalisme ville få netop den udformning, den i de seneste år har fået, men der er heller ikke noget, der skulle forhindre det.

Noter

1. Projektet har fået økonomisk støtte fra Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd.
2. De særlige forhold, der knytter sig til en ungdomsundersøgelse er grundigt beskrevet i Palle Svensson og Lise Tøgeby, *Politisk Oprud*, hvor også undersøgelsens materiale og metode er beskrevet.

3. Denne holdningsdimension er konstrueret på grundlag af svarene på fem items, der indeholder flere forskellige elementer af kvindesag og ligestilling mellem kønnene: (1) »Der burde sidde mange flere kvinder i offentlige stillinger«; (2) »I vore dage er det mest rimeligt, at man laver en arbejdsdeling i familien, således at manden og kvinden laver lige meget af husarbejdet«; (3) »Kvinder bør have lige så gode muligheder som mænd for at blive overordnede og ledere«; (4) »Hvis manden virkelig har mulighed for at gøre karriere, er det helt rimeligt, at kvinden påtager sig det meste arbejde med hus og hjem«; (5) »Kvinder bør undlade at have heldagsarbejde, så længe de har små børn«. Svaralternativerne har været »helt enig«, »delvis enig«, »hverken eller«, »delvis uenig« og »helt uenig«. Spørgsmålenes skalabilitet er kontrolleret ved hjælp af Møkkens skaleringsprogram. På baggrund heraf er der konstrueret et indeks, og dette er til sidst dikotomiseret.
4. Denne holdningsdimension er konstrueret på grundlag af fire skalerende items: (1) »Folk, der sparer op, skal have lov til at give deres formue til børnene, uden at de skal betale arveafgifter«; (2) »Alle burde have samme løn, uanset hvilket arbejde de har«; (3) »Personer med høje indkomster betaler alt for lidt i skat«; (4) »I vort land bør vi stræbe efter større lighed med hensyn til indkomster og formuer«. Der er på grundlag heraf konstrueret et indeks, og dette er til sidst dikotomiseret.
5. Da der kun er meget få selvstændige erhvervsdrivende blandt de unge, er denne erhvervsgruppe holdt uden for analysen.
6. For de to holdningsindeks (feminisme og økonomisk udligning) er alle indeksenes værdier anvendt ved korrelationsberegningen.
7. Ved denne sidste beregning kan klassevariablen antage to værdier, nemlig arbejderklasse og nye mellemlag, og analysen er kun foretaget på den del af populationen, som tilhører den ene eller anden af disse grupper.
8. Dette svarer helt til de resultater som Jørgen Goul Andersen når frem til for hele vælgerbefolkningens vedkommende i en analyse af holdningerne til miljøspørgsmålene. I Danmark indgår miljøspørgsmålene, i modsætning til hvad der er tilfældet i en række andre lande, som en del af en mere generel venstre/højredimension (Goul Andersen, 1985).
9. En grundigere beskrivelse og diskussion af teorien om den kollektive mobilisering af de nye mellemlag og af kvinderne findes i Svensson og Tøgeby (1986).
10. Det er i denne forbindelse interessant, at Inglehart kan vise, at de post-materielle værdier i 1960'erne i alle fællesmarkedslandene er knyttet sammen med en støtte til det europæiske fællesskab (Inglehart, 1971: 996).

Litteratur

- Fjord Jensen, Johan (1982). »Frigørelsens dialektik 2. Fra borgerlig dannelse til mellemlagsdannelse«, *Kritik*, nr. 68, pp. 129-146.
- Glans, Ingemar (1983). »Valvindar välter teoribyggnader. Förändringar i klassers och kohorters partival i Danmark och Sverige«, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr. 2, pp. 117-144.
- Goul Andersen, Jørgen (1982). »Den folkelige tilslutning til socialpolitikken - en krise for velfærdsstaten?« i Dag Anchar, Erik Damgaard og Henry Valen (red.), *Partier, ideologier, vælgere*, Åbo: Meddelanden från stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut.
- Goul Andersen, Jørgen (1985). »Class Interests in Environmentalism: Some Danish Findings«, upubliceret arbejdspapir.
- Inglehart, Ronald (1971). »The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies«, *American Political Science Review*, vol. 65, pp. 991-1017.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution - Changing Values and Political Styles among Western Public*, Princeton.
- Keniston, Kenneth (1968). *Young Radicals. Notes on Committed Youth*, New York: Harcourt, Brace & World.
- Olin Wright, Erik (1985). *Classes*, London: Verso Editions.

3. Denne holdningsdimension er konstrueret på grundlag af svarene på fem items, der indeholder flere forskellige elementer af kvindesag og ligestilling mellem kønnene: (1) »Der burde sidde mange flere kvinder i offentlige stillinger«; (2) »I vore dage er det mest rimeligt, at man laver en arbejdsdeling i familien, således at manden og kvinden laver lige meget af husarbejdet«; (3) »Kvinder bør have lige så gode muligheder som mænd for at blive overordnede og ledere«; (4) »Hvis manden virkelig har mulighed for at gøre karriere, er det helt rimeligt, at kvinden påtager sig det meste arbejde med hus og hjem«; (5) »Kvinder bør undlade at have heldagsarbejde, så længe de har små børn«. Svaralternativerne har været »helt enig«, »delvis enig«, »hverken eller«, »delvis uenig« og »helt uenig«. Spørgsmålenes skalabilitet er kontrolleret ved hjælp af Møkkens skaleringsprogram. På baggrund heraf er der konstrueret et indeks, og dette er til sidst dikotomiseret.
4. Denne holdningsdimension er konstrueret på grundlag af fire skalerende items: (1) »Folk, der sparer op, skal have lov til at give deres formue til børnene, uden at de skal betale arveafgifter«; (2) »Alle burde have samme løn, uanset hvilket arbejde de har«; (3) »Personer med høje indkomster betaler alt for lidt i skat«; (4) »I vort land bør vi stræbe efter større lighed med hensyn til indkomster og formuer«. Der er på grundlag heraf konstrueret et indeks, og dette er til sidst dikotomiseret.
5. Da der kun er meget få selvstændige erhvervsdrivende blandt de unge, er denne erhvervsgruppe holdt uden for analysen.
6. For de to holdningsindeks (feminisme og økonomisk udligning) er alle indeksenes værdier anvendt ved korrelationsberegningen.
7. Ved denne sidste beregning kan klassevariablen antage to værdier, nemlig arbejderklasse og nye mellemlag, og analysen er kun foretaget på den del af populationen, som tilhører den ene eller anden af disse grupper.
8. Dette svarer helt til de resultater som Jørgen Goul Andersen når frem til for hele vælgerbefolkningens vedkommende i en analyse af holdningerne til miljøspørgsmålene. I Danmark indgår miljøspørgsmålene, i modsætning til hvad der er tilfældet i en række andre lande, som en del af en mere generel venstre/højredimension (Goul Andersen, 1985).
9. En grundigere beskrivelse og diskussion af teorien om den kollektive mobilisering af de nye mellemlag og af kvinderne findes i Svensson og Tøgeby (1986).
10. Det er i denne forbindelse interessant, at Inglehart kan vise, at de post-materielle værdier i 1960'erne i alle fællesmarkedslandene er knyttet sammen med en støtte til det europæiske fællesskab (Inglehart, 1971: 996).

Litteratur

- Fjord Jensen, Johan (1982). »Frigørelsens dialektik 2. Fra borgerlig dannelse til mellemlagsdannelse«, *Kritik*, nr. 68, pp. 129-146.
- Glans, Ingemar (1983). »Valvindar välter teoribyggnader. Förändringar i klassers och kohorters partival i Danmark och Sverige«, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr. 2, pp. 117-144.
- Goul Andersen, Jørgen (1982). »Den folkelige tilslutning til socialpolitikken - en krise for velfærdsstaten?« i Dag Anchar, Erik Damgaard og Henry Valen (red.), *Partier, ideologier, vælgere*, Åbo: Meddelanden från stiftelsen för Åbo Akademi Forskningsinstitut.
- Goul Andersen, Jørgen (1985). »Class Interests in Environmentalism: Some Danish Findings«, upubliceret arbejdspapir.
- Inglehart, Ronald (1971). »The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies«, *American Political Science Review*, vol. 65, pp. 991-1017.
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution - Changing Values and Political Styles among Western Public*, Princeton.
- Keniston, Kenneth (1968). *Young Radicals. Notes on Committed Youth*, New York: Harcourt, Brace & World.
- Olin Wright, Erik (1985). *Classes*, London: Verso Editions.

- Parkin, Frank (1968). *Middle Class Radicalism. The Social Base of the British Campaign for Nuclear Disarmament*, Manchester: Manchester University Press.
- Svensson, Palle og Lise Togeby (1986). *Politisk Opbrud. De nye mellemlags græsrodsdeltagelse: Årsager og konsekvenser belyst ved en ungdomsundersøgelse*, Århus: Forlaget Politica.
- Verba, Sidney, Norman H. Nie og Jae-on Kim (1978). *Participation and Political Equality. A Seven-Nation Comparison*, Cambridge: Cambridge University Press.